

11. Woordenschat

Opdracht 11.1

Vraag: Wijs aan wat de lexicale woorden zijn in:

- (a) De bestuurder vergat voor de zoveelste keer bij de halte te stoppen.
- (b) Kartonnen melkpakken zijn slechter voor het milieu dan flessen.

Relevante paragraaf: 11.4

Antwoord:

- (a) bestuurder, vergat, keer, halte, stoppen;
- (b) kartonnen, melkpakken, slechter, milieu, flessen.

Suggestie: Lexicale woorden komen overeen met de in paragraaf 6.7 behandelde inhoudswoorden, grammaticale woorden met de in 6.8 besproken functiewoorden. Sommige studenten zullen misschien het woord *zoveelste* als lexicaal woord bestempelen. Het is theoretisch mogelijk om tot in het oneindige bij de halte te stoppen, waardoor het lijkt dat we te maken hebben met een open, uitbreidbare klasse van woorden. Met betrekking tot dit punt kan terugverwezen worden naar paragraaf 6.8 waarin gesteld is dat alleen inhoudswoorden als hoofd van een constituent kunnen optreden. Met het woord *zoveelste* is dat niet mogelijk.

Opdracht 11.2

Vraag: Wat zijn de grammaticale woorden in:

- (a) Bram heeft gevraagd of het nieuwe softwareprogramma deze problemen niet kent.
- (b) De twee vogels vlogen hoog in de lucht.

Relevante paragraaf: 11.4

Antwoord:

- (a) heeft, of, het, deze;
- (b) de, twee, in, de.

Suggestie: Zie de suggestie bij opdracht 1. Wat daarbij over *zoveelste* is gezegd, geldt ook voor het woord *twee* in zin (b).

Opdracht 11.3

Vraag: In de volgende zinnen zijn de belangrijkste accenten in de zin onderstreept.

- (a) De ministers hebben het akkoord over het milieu getekend.
- (b) De ministers hebben het akkoord over het milieu getekend.

Welke accentueringen zijn aannemelijk en welke niet?

Relevante paragraaf: 11.4

Antwoord: Het gaat in (a) en (b) om accenten in de zin en niet om woordaccenten. De accenten in (a) zijn aannemelijk, omdat ze betrekking hebben op inhoudswoorden. Inhoudswoorden vormen de kern van de betekenis van een zin als geheel. Functiewoorden kunnen weggelaten worden (bijvoorbeeld in krantenkoppen), maar inhoudswoorden niet. Een uiting als (b), waarbij alleen de grammaticale woorden accent hebben, is dan niet aannemelijk.

Suggestie: Neem een willekeurige krant (dit kan natuurlijk ook een buitenlandse krant zijn) en laat de studenten vaststellen welke (grammaticale) woorden in de koppen zijn weggelaten.

Opdracht 11.4

Vraag: Hebben we in respectievelijk (a), (b) en (c) te maken met een of meer lemma's?

- (a) *limbo* plaats van afzondering.
limbo oorspronkelijk Zuid-Amerikaanse dans waarbij men met een achterwaarts gebogen lichaam onder een lat door danst die steeds wat lager wordtgelegd.
limbo (jeugdtaal) Limburger.
- (b) *straat* openbare, gebaande weg, inz. verharde weg tussen de rijen huizen in de bebouwde kom.
straat zee-engte.
straat opeenvolgende reeks van speelkaarten.
- (c) *gordijn* voorhangsel ter afsluiting of bedekking zoals voor deur-openingen, vensters e.d.
gordijn afhangend weefsel van draden onder de hoed van zekere paddenstoelen.
gordijn hoofdwal die twee bolwerken of bastions verbindt.
gordijn beschutte beplanting.

Relevante paragraaf: 11.5

Antwoord:

- (a) drie lemma's (de betekenissen van de drie woorden zijn niet met elkaar verbonden).
- (b) twee lemma's (er is sprake van een verband tussen de eerste twee betekenissen van het woord straat, maar niet tussen deze twee en de derde betekenis).
- (c) één lemma (de verschillende betekenissen van het woord zijn met elkaar verbonden).

Suggestie: De vraag of we met een of meer lemma's te maken hebben, is niet altijd even gemakkelijk te beantwoorden. Een woordenboek kan uitkomst bieden, maar niet altijd. Van Dale geeft voor *limbo* drie lemma's; *straat* in de eerste en tweede betekenis zijn als aparte lemma's opgenomen, terwijl de derde betekenis ontbreekt; de betekenissen van *gordijn* zijn onder één lemma opgenomen. Bij het laatste woord kan men discussiëren over de vraag of dit terecht is.

Opdracht 11.5

Vraag: In een subcorpus van het Eindhovense corpus (zie 11.6) vinden we de volgende frequenties:

achter	208
als (conjunctie)	2057
dat (conjunctie)	5049
demonstreren	2
kamer	133
symbool	113

Op grond waarvan zou je de soms aanzienlijke verschillen in frequentie kunnen verklaren?

Relevante paragraaf: 11.6

Antwoord: Grammaticale woorden (ofwel functiewoorden: gesloten, dus beperkte klasse van woorden) hebben een hogere frequentie dan lexicale woorden (inhoudswoorden). *Achter*, *als* en *dat* zijn grammaticale woorden, *demonstreren*, *kamer* en *symbool* zijn lexicale woorden.

Suggestie: Merk op dat de frequentie van de verschillende grammaticale woorden wel verschilt: *als* en vooral *dat* hebben een veel hogere frequentie dan *achter*. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat de klasse van preposities groter is dan die der conjuncties.

Het subcorpus van het Eindhovens corpus waarnaar verwezen wordt is het subcorpus geschreven taal. Laat de studenten raden welke woorden zich in de toptien van dit corpus bevinden en hoe het komt dat het juist die (types) woorden zijn. De oplossing is:

(1) de	(6) in
(2) van	(7) is
(3) een	(8) te
(4) en	(9) niet
(5) het	(10) met

Opdracht 11.6

Vraag: Welke informatie zou het theoretisch lexicon moeten bevatten voor het correct gebruik van de volgende woorden in het Nederlands?

- (a) lachen
- (b) hersens
- (c) denken
- (d) begeerd

Relevante paragraaf: 11.7

Antwoord:

- (a) lachen verbum (eenplaatsig);
- (b) hersens nomen, komt alleen in het meervoud voor;
- (c) denken verbum (dacht, gedacht), een- of tweeplaatsig, met vaste prepositie: denken aan;
- (d) begeerd adjectivum (meer begeerd, meest begeerd, en niet *begeerder, *begeerdst).

Opdracht 11.7

Vraag: Welke semantische relatie bestaat er tussen de volgende woorden, de relatie van hyponymie, synonymie of antonymie? Raadpleeg zonodig een woordenboek.

- (a) kachel – haard
- (b) opank – schoen
- (c) zwaar – licht
- (d) doorschijnend – opaak
- (e) haargras – struisgras
- (f) liniaal – regelet

Relevante paragraaf: 11.8

Antwoord:

- (a) *kachel* en *haard* zijn synoniemen;
- (b) *opank* is een soort (zomer)schoen, dus een hyponiem van *schoen*;
- (c) *zwaar* en *licht* zijn antoniemen;
- (d) *doorschijnend* en *opaak* zijn antoniemen;
- (e) *haargras* is een soort *struisgras*, dus een hyponiem van *struisgras*;
- (f) *liniaal* en *regelet* zijn synoniemen.

Suggestie: Om de opdracht goed te kunnen beantwoorden moet bekend zijn wat de woorden *opank*, *opaak*, *haargras*, *struisgras* en *regelet* betekenen.

Opdracht 11.8

Welke connotaties hebben de volgende woorden voor jou?

- (a) *werkster–interieurverzorgster–poetsvrouw*
- (b) *agent–smeris–diender*
- (c) *sloot–aquatisch ecolint*

Relevante paragraaf: 11.8

Antwoord: Het antwoord op deze vraag is vrij subjectief. Laat de studenten maar zeggen welke connotaties zij hebben. Bijvoorbeeld:

- (a) werkster: neutrale benaming voor vrouw die schoonmaakwerkzaamheden doet; degelijk; hard werkend;
interieurverzorgster: deftige, eufemistische benaming voor werkster; trendy; clean;
poetsvrouw: pejoratieve benaming voor werkster; iemand die alleen maar poetst en het vieze werk opknapt;
- (b) agent: neutrale benaming voor iemand die bij de politie werkt;
smeris: informele, min of meer minachtende benaming voor agent; iemand die vooral achter boeven en dieven aanzit;
diender: agent die zijn taak als een ambtenaar uitvoert; zich strikt aan de regels houdend; term die door agenten onder elkaar wordt gebezigd.
- (c) sloot: waterafscheiding tussen twee landerijen; aangelegd; platteland; eenden en kikkers;
aquatisch ecolint: benaming voor de aanwezigheid van water in een luxe woonwijk; stads; milieu; aanlegsteiger en terras.

Suggestie: Het is aardig even in te gaan op voorbeelden die studenten ongetwijfeld zelf kennen van benamingen voor zaken die hetzelfde aanduiden, maar een andere connotatie hebben.